

GÁLL ERWIN-TĂNASE, DANIELA
EGY BÁNSÁGI RÉGÉSZ TEVÉKENYSÉGÉRŐL
KISLÉGHI NAGY GYULA 10–11. SZÁZADI BÁNSÁGI ÁSATÁSAIRÓL¹
NÉHÁNY GONDOLAT

BEVEZETÉS

A honfoglalás kori régészeti kutatás a trianoni (1920), majd a párizsi szerződés (1947) értelmében a Romániához csatolt területeken nemcsak a nyugat-európai, hanem a magyarországi régészet mögött is jelentősen lemaradt, nemcsak módszertanilag, hanem az ásatások dokumentációs szintjét tekintve is. Emellett a romániai szakma nagyon sokszor nem hasznosította az 1920 előtti feltárásokat.

Következésképpen az új feltárások mellett ismét szükségesnek tartjuk a régebbi, a 19. század második felében – a 20. század elején feltárt leletanyag hasznosítását, jobb esetben e dokumentációk újra feldolgozását, elemzését.

RÖVIDEN KISLÉGHI NAGY GYULA ÉLETPÁLYÁJÁRÓL

„E meleg hangú sorokat valóban hálás fogékony lélekkel fogadtam; a dilettáns régész örömmel olvasta bennök, hogy annak, mi oly erős kitartásra készíti és annyi lelkesedéssel tölti el: lesz, lesz némi maradandó eredménye”. Így jellemezte magát Kislégghi Nagy Gyula, az emberi szerénység szimbólumaként is elkönnyvelhető bánási „amatőr” régész.

Kislégghi Nagy Gyula 1861-ben született Valkóváron (Vukovar). Jogot végzett Budapesten és agrár tanulmányokat folytatott Magyaróváron. Utána a –

az akkori Európához is viszonyítva – virágzó Bánág régióban telepedett le,² főintézőként dolgozott M. San Marco hercegasszonynál, így alkalma nyílt, hogy szabadidejében az archaeológiával (is) foglalkozzon. Tagja volt a *Dél-Magyarország Történelmi és Régészeti Társaságának*.³ Az őcsanádi római katolikus halotti anyakönyvből sikerült megtudnunk, hogy a felesége Vitye leszármozott (olvashatatlan a személynév). Kislégghi 1918. március 9-én távozott az élők sorából, halálának okaként cukorbetegséget állapítottak meg. Ha nem is eléggé egyértelműen, azonban rosszabbodó egészségügyi állapotára már az Archaeológiai Napló egyes részeiben is találunk utalásokat.⁴ Temetése 1918. március 11-én volt az őcsanádi római katolikus temetőben, Jeremy Gyula plébános celebrálásával. Síremlékét, sírját a mai napig gondozzák, vagyis még élhetnek felmenői a régióban (Szeged vagy Temesvár környékén?), azonban sajnos semmilyen információval nem rendelkezünk erre vonatkozólag. (1. kép 1–2)

AZ AMATŐR RÉGÉSZ ÉS A RÉGÉSZET

A Magyar Királyság területén a tudományos igényű régészet, kezdődően a terepmunkáktól, ezen eredmények bemutatásáig Kislégghi idejében már több mint másfél évszázadra vezethető vissza, Johann Ferdinand Miller és Schönvisner István munkáitól kezdődően.⁵ A Magyar Nemzeti Múzeum megalapítása (1802) az ilyen jellegű

1 Kislégghi Nagy Gyula ásatásának mintegy 400 oldalas naplójának I. kötetét teljes terjedelmében közöltük. Sajnálatosan a II. kötetét nem sikerült azonosítanunk. Ebben a tanulmányunkban Kislégghi Nagy Gyula által feltárt 10–11. századi sírok, temetkezőhelyek rövid értékelésével foglalkozunk. KISLÉGHI NAGY 2010.

2 „A város vezetése Steiner Ferencz polgármester lemondásával már 1876-ban Török János kezébe került, a ki elődje oldalán négy éven át főjegyzőként működött és a kivel új produktív szellem költözött a városházába....De legnagyobb vívmánya volt a köz- és magánvilágítás ügyének rendezése, a mennyiben az osztrák légszuszvivágítási társulatnak, az 1857-ben 25 évre megkötött szerződés meghosszabbítása alkalmából kikötött súlyos feltételeit, melyekbe a város már belekényyszerült, egy angol vállalat ajánlkozásának merész elfogadásával halomra döntötte és keresztül vitte a városnak villamos közvilágítással való ellátását, a mire akkoriban az egész kontinensen nem volt példa...”. GEML 1914, 114. „De a kiegyezés korának legfontosabb, leglényegesebb eredménye: ami akkor a magyar kultúrával, iskolázottsággal, szellemmel történt. A magyar oktatás mennyiségi és minőségi fejlődése 1870 és 1910 között, elemi iskoláktól gimnáziumokig és egyetemekig egyedülálló volt. 1870 és 1900 között – és ezt az akkori magyarellenes osztrák professzorok is kénytelenül elismerték – a magyar diplomások minősége elérte a bécsiéket...” LUKÁCS 2013, 5.

3 KARÁCSONYI 1926.

4 Pl.: „Jelzett budapesti utazásom előtt fogadalmat tettem, hogy a legkedvesebb foglalkozásomról – az archaeológiáról – lemondok, teljesen és végleg, ha Isten kegyelme megszabadít a bajtól.” KISLÉGHI NAGY 2010, 62.

5 LANGÓ 2007, 29.

138. lap. **Ócsánai r. k. plébánia-egyház**

A halottak		halottak anyakönyve.								
Halál oka	Az előző bejegyzés óta eltelt napja	születik és keresztneve, állása	Nővély vagy ágyasok születik és keresztneve	születik és keresztneve	lakóhelye, házszáma	kor, életkora	Előzetes a végrendelet, oktatás	A temetés helye, napja	A temető állomása, a temető neve, kőszáma	Észrevételek
5.	1918 febr. 23.	Hilde János	fr. Pauer László fiú	Nagyasszony	Ócsánai 558.	évi 25- évi 26		Ócsánai febr. 24.	Ócsánai plébánia	
7.	1918 márc. 7.	Kisléghi Nagy Gyula anyakönyvtáros	fr. Völgyesi János fiú	Nagyasszony	Ócsánai 559.	évi 26- évi 27		Ócsánai márc. 11.	Ócsánai plébánia	
10.	1918 márc. 19.	Kovács Antal	fr. Krausz Antónia leány	Nagyasszony	Ócsánai 579.	évi 29- évi 30		Ócsánai márc. 21.	Ócsánai plébánia	
11.	1918 márc. 20.	Major István	fr. Pauer László fiú	Nagyasszony	Ócsánai 552.	évi 28- évi 29		Ócsánai márc. 21.	Ócsánai plébánia	
12.	1918 apr. 5.	Balczonai János	fr. Völgyesi János fiú	Nagyasszony	Ócsánai 52.	évi 27- évi 28		Ócsánai apr. 6.	Ócsánai plébánia	

1

2

1. kép 1: Kisléghi Nagy Gyula halála évének, okának bizonyítéka az ócsánadi halotti anyakönyvben; 2: Kisléghi Nagy Gyula síremléke Ócsánádon

tudományos érdeklődésnek kölcsönözött intézményes keretet. Az európai múzeumokban egyre halmozódó leletanyagok is köszönhetően, elsősorban a 19. század második felétől, a muzeális intézményrendszer jelentős fejlődését vonta maga után: a szakmúzeumok megjelenését a gyűjtemények tárgycsoportjainak szakszerű csoportosítása követte. E kor jellegzetes felfogásai, és pedig az antikváriusi szemlélet, a romantikus eszmék, az ún. *nation-building* jelenség (?),⁶ pontosan követhetőek a kor publikációiban, amelyre később jelentős hatást gyakorolt a (szociál)darwinizmus,⁷ jól megfigyelhetően a különféle ún. *etnogenézisek* esetében is.⁸

E korszak, vagyis a 19. századi embere volt teljességében Kisléghi Nagy Gyula is, ez eléggé pontosan követhető az írásában. A korszak értelmiségi gondolkodásának megfelelően, a bánsági régész haladó patrióta szemléletűként 200 példányban, a saját költségén nyomtatta ki a „*Felhívás a Magyar Archaeológia érdekében*” című írását, azzal a reménnyel, hogy a *Felhívás* eredményeként összegyűjtött pénzt a nagy-komlói halmok kutatására tudja fordítani. A *haza* és a *haladás*, illetve *Az állampolgárok bevonása a kultúrában* (integrálásuk a modern nemzetben) – e két, a romantika korszakában használt kifejezések talán alkalmazhatóak Kisléghi ezen írására.⁹

Amatőr régészként természetesen Kisléghit sokféle jellegű hatás érte, amelyek negatív részére, sokszor kivédésére nem volt felkészülve/nem lehetett felkészülve. Kitűnő kapcsolatokat ápolt a kor budapesti tudósai

(amelyekre igazán felnézett – ez több leveléből kiderül). Ebből a szempontból szükséges megemlítenünk Hampel József (1849–1913),¹⁰ Török Aurél (1842–1912),¹¹ Kormos Tivadar (1881–1946),¹² Bartucz Lajos (1885–1966),¹³ Bella Lajos (1850–1937)¹⁴ neveit. E cikk keretében közlünk egy eddig ismeretlen levelet, amelyet Török Aurél írt a bánsági amatőr régésznek.

A levelezései alapján, amennyire tudjuk követni, a legnagyobb hatást egyértelműen Hampel József tette rá, azonban Kisléghi jól érzékelhetően nem került távolról sem a budapesti, korának legismertebb régésze teljes befolyása alá. Ezzel magyarázható az is, hogy kitűnő kapcsolatot tartott fent Török Auréllal és Bartucz Lajossal, habár ennek következményei nem örökké voltak a legpozitívabbak.¹⁵

Ugyanakkor: a 20. század elején írott tanulmányai (eredeti állapotukban, amelyet éppen az Archaeológiai Naplóban sikerült közölnünk) nemcsak hogy nem követték a Hampel féle rendszert, de mondhatni, hogy ezzel éppen ellentétesek voltak. A tárgyak pontos kontextusának leírása, hasonlóan Jós Andráséhoz, teljesen eltér a korábbi praktikáktól, ugyanakkor amatőr lévén széleskörű elemzés nélkül közölte, szintézis jellegű tanulmányokra (pl. a Hampel-féle elemzésekkel ellentétben) nem vállalkozhatott. A bukópusztai III. halom honfoglalás kori sírjának csontvázáról szeretett volna antropológiai elemzést (amelyet elvégzett Török Aurél), azonban Hampel ezt élesen elutasította. Talán éppen az ásatásainak jellegéből (is) kiindulva, Kisléghit joggal sorolhatjuk egy csoportba Jós Andrásal.¹⁶

6 A *nation-building* jelenség egyértelmű pozitív aspektusa az egyén kötődése a szekundáris nagycsoporthoz (a modern nemzethez), illetve az államhoz (az már más kérdés, hogy ezzel a politikum mit kezdett a 20. század első felében). Történeti szempontból a szerencsésebb helyeken ez az egyén-állam kapcsolat az állampolgár és az állami intézményrendszer kölcsönös bizalmi kapcsolatát eredményezte. Éppen ezért is, korunk egyik legnagyobb történésze, John Lukacs a *nacionalizmust* (amely fogalmazásában) elválasztja a *patriotizmustól*, amelyet éppen egy Hitler idézettel illusztrál: „*En nacionalista vagyok, de nem patrióta*”. LUKACS 2013, 10.

7 Például nagyon sokáig a különféle tárgykategóriák „evolúcióját” ábrázolták. Hogy csak egy triviális példát említsünk: számos esetben olvashatunk még néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmányokban is, hogy például az egyik kerámiatípusból vagy éppen fibula típusból fejlődött ki egy másik kerámiatípus vagy fibulatípus. Nem nehéz ezen esetekben a darwinizmus hatását észrevételezni a társadalomtudományokban. A darwinizmus modern kritikája: KUHN 2006.

8 Bármennyire is furcsa, a finnugor és a dáko-román kontinuitás hasonló eszmei gyökerekre épülnek, ugyanis mindkét esetben a nyelvet a néppel azonosították. A különbség abban rejlik, hogy a magyarságot végigvándoroltatták majdnem az egész Ázsián, míg a románok ősei egy tapodtat sem mozdultak 2000 év alatt a mai Románia területéről!

9 „Mert vannak múzeumaink, egyleteink, folyóirataink és mindenek előtt neves szakembereink, valamennyi a hazai régészetet szolgálja; csak egy faktor hiányzik az országban, az, amelynek közreműködése nélkül a többinek sikere problematikus marad, sőt el sem képzelhető; egy faktor, mely e tan existenciájának tulajdonképpen alapját képezi és külső ökonomiájához okvetlen szükséges: a közönség.” „...ennek az ügynek telhetőleg áldozni — ama sokszor aposztrofált társadalmi erők minden parányának: joga és kötelessége egyaránt...” KISLÉGHI NAGY 2010, 25.

10 Hampel a mai napig a magyar régészet legismertebb szakembere külföldön, valószínűleg ezt az elismertségét elsősorban az 1905-ös német nyelvű művének köszönheti. Hampel külföldi elismertségéről: BÁLINT 2004, 58. Hampel munkásságának elemzése: LANGÓ 2007, 83–90.

11 Eredeti neve: Ponori Thewrewk Aurél. PAP–HORVÁTH 1992, 68–69.

12 JÁNOSSY 1983, 127–130.

13 SzEA 1996, 244.

14 LAURINGER 1937, 1–4.

15 „Az Archaeológiai Értesítő 1904. évi kötetében (:417-421. ll.) megjelent „*Lovas halomsírok Torontál megyében*” című ismertetéssel együtt benyújtottam volt — mint annak legfontosabb részét — a dr. Török Aurél tanár úr által rendelkezésemre bocsájtott „*Jelentés a lóval temetett fiatal férfi csontváz*” című értekezést is, mely utóbbit dr. Hampel József nem fogadta el. Miután az eset igen kellemetlen helyzetbe sodort, tanácsot kértem dr. Bartucz Lajos egyetemi s. tanár úrtól aziránt, hogy a *Jelentést*, melyik szakfolyóiratban tegyem közéz.” KISLÉGHI 2010, 138.

16 Hasonlóan Jós András is magát „*régész-dilettánsnak*” nevezte. LANGÓ 2007, 95, 243. jegyzet.

J e g y z é k

a szerbcsanádi kora bronzkori telepről származó

állati maradványok meghatározásáról.-*

- 1) Homo sapiens L. = ember,
- 2) Canis intermedius Woldrich = kutya (házi),
- 3) Vulpes vulgaris L. = róka,
- 4) Meles taxus Boddaert = borz,
- 5) Capreolus caprea Pall. = őz,
- 6) Cervus elaphus L. szarvas,
- 7) Bos taurus L. = tulok (házi),
- 8) " " primigenius Boj. = őstulok,
- 9) " " brachyceros Owen = rövidszarvu tulok, ház
- 10) Bison bonasus L. = bölény,
- 11) Ovis strepsiceros L. = racka juh (parlagi juh; házi)
- 12) Capra hircus L. = kecske (házi),
- 13) Sus scrofa L. = disznó (házi és vad),
- 14) " " palustris Rütim. = mocsári disznó,
- 15) Equus caballus L. = ló (nehéz, rász, házi),
- 16) Halcsontok.-

Budapest, 1912. évi március hó 28-án.-

Lotta, Lóczy L.

Tivadar Kormos
mu. ri. geologus

2. kép Kormos Tivadar levele Kisléghi Nagy Gyulának

ANTHROPOLOGIAI MÚZEUM

BUDAPEST, VIII., MÚZEUM-KÖRÚT 4. SZ.

Budapest 1904. IV. 28

Igen tisztelt Nagy Ur!

Örömmel teljesítettem szives kérését arról
az írás kérésammal, hogy a korróltsavak
és is ábrázolhassam annak idején. Ha
egy kicsi szabályok a teendőkön túl
mennyi anthropologiai érdekesít fogok
Önnel inkább felajánlani.

Nagyon szeretnék valamilyen a nyáron
nagy óra idején Önnel ismét látni.

Jó egészséget, a munkáiban örömet,
és együttalában minden földi jóval
bíráni Önnel

Tisztelettel
Török

Munkásságának legnagyobb eredménye mindenképpen az a két Archaeológiai Napló, amely az ásatásainak nagyon pontos leírását, sok esetben pedig jegyzetrajzokat tartalmaz a közel két évtizedig tartó ásatásairól, amelyek észak- és észak-nyugat Bánságra koncentráltak. 1918. március 9-én bekövetkezett halála után majdnem 8 évtized múlva, 1985-ben került a temesvári Bánsági Múzeumba az általa feltárt leletanyag egy része, valamint az Archaeológiai Napló I. része.¹⁷ Sajnálatosan azonban az általa feltárt régészeti leletanyag csak egy nagyon kis részét sikerült azonosítani a temesvári „Bánság Múzeuma”-ban.

A multidiszciplináris kutatás jelentőségét Kislégghi ez előtt már egy százada felismerte. A *Napló*ból megtudhatjuk, hogy nagyon sok temetkezés ember- és állatsontvázat felküldte az 1881-ben alapított Antropológiai Intézetbe¹⁸ vagy a Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola boncztoni intézetébe. Így kerültek a budapesti Antropológiai Múzeumba a buk vapusztai IX. halom neolitikus kori csontváza és a buk vapusztai III. halom férfi csontváza mellett a buk vapusztai IV. halom csontvázai vagy pedig az Óbesenyő-I. halom, illetve a Buk vapusztai VIII. halom, Balthazar Antal lelőhelyekről előkerült lócsontok és koponyák. Meg kell említenünk, hogy a Kislégghi által felküldött és Török Aurél által elemzett fiatal férfi csontvázzal – amely a buk vapusztai III. halomból került elő – írt mintegy 15 oldalas tanulmányát Hampel József nem volt hajlandó leközzölni, azzal az ellenvetéssel, hogy „nem érdekli a csontanyag”.¹⁹ Hasonlóképpen értékesíteni kívánta, ilyen módon is, a szerbcsanádi bronzkori telepről származó archeozoológiai leleteket, amelynek Kormos Tivadar általi elemzése eredményét itt közöljük. (2–3. kép)

Amivel azonban Kislégghi mindenképpen megelőzte a korát (habár e tényre a szakma mind eddig egyáltalán nem figyelt fel), az a tény, hogy koordináta adatokkal határozta meg a lelőhelyek földrajzi helyzetét. Ebből a szempontból is egyértelműen a multidiszciplináris kutatások elődjeként tekinthetjük.

Kislégghi a kora embere volt, nem is lehetett másképp, azonban egy fejlődő amatőr régészről lévén szó, túl szigorúság egyes kollégák részéről a 21. századi fölösleges kritika. Ásatásait, írásait elemezve, az elsődleges szempont kellene legyen, hogy Ő a 19. század²⁰ embere.

KISLÉGGHI ÉS A HONFOGLALÁS KOR KUTATÁSA. ELÉRT EREDMÉNYEK (1–2. TÁBLÁZAT)

Az 1893 és 1911 közötti feltárások során Kislégghi 14 lelőhely megkutatása során tárt fel biztosan vagy kérdőjellel honfoglalás korban keltezhető temetőt, kis sírkertet vagy pedig talán magányos sírt. Kutatási területe elsősorban ezen évek alatt, Óbesenyő és környéke, ami érthető is, hiszen itt volt főintendáns.

A honfoglalás kori lelőhelyek feltárását azonban Nagyöszön kezdte, ahol 1898-ban két sírt tárt fel a Kleine Hügel nevezetű I. halomról. A napló szerint a teljes leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumba került, egy érem kivételével. „...Vajon a többi érem szintén ezen korból való-e, nem tudom; a leletről azóta nem halottam hírt, mely vendégeim révén akik október hó 4. én reggel hagyták el Nagykomlóst-a Nemzeti Múzeumba került”.²¹ Sajnálatosan azonban közöletlen és eddig számunkra ismeretlen emlékananyagot tartalmazott. A Magyar Nemzeti Múzeumból ismert három darab övveret, nagyszíjvég és líra alakú csat, amely hasonlóan 1898-ban került a múzeumba, véleményünk szerint a II. sírhoz tartozhatott. Sajnálatosan eddig nem sikerült azonosítanunk a Magyar Nemzeti Múzeumba ezeket a leleteket, azonban egyértelmű, hogy két, pénzérmekkel keltezett sírt tárt fel Kislégghi Nagy Gyula.

Kislégghi megfigyelése a tegez sírban való helyzetével kapcsolatban nagyon fontos eredménynek számított és számít a mai napig is. Az első honfoglalás kori sír előkerülését követően kutatóink még mintegy fél évszázadig nem ismerték fel a csontvázak mellett talált vaspálcák szerepét. Az első régészt, Nagy Gézát — aki az úttörő munkát végezte a pilinyi leletek helyes meghatározásával — és Jósa András²² követően Kislégghi volt a harmadik régész, aki pontos leírást adott a tegez sírban levő helyzetéről. E leírás meg is jelent az Archaeológiai Értesítő kiadásában 1904-ben és a szakma rendelkezésére állt, ellentétben az 1906-os bukovai ásatásának leírásával, amelyik nem jelent meg nyomtatásban. Ebben az esetben Kislégghi helyesen állapítja meg a tegezfenek abroncsának helyzetét, illetve sikerült megfigyelnie, hogy a nyílcsúcsokat ellentétes irányban rakták be a tegezbe, mint a buk vapusztai III. halom esetében. A jobb kar mellől előkerült 13,3 cm

17 KISLÉGGHI NAGY 2010.

18 LANGÓ 2007, 184, 102. jegyzet.

19 KISLÉGGHI NAGY 2010, 138.

20 A 19. század az 1920-ban megkötött szerződésrendszerrel ér véget.

21 KISLÉGGHI NAGY 2010, 22.

22 NAGY 1890, 294; NAGY 1893, 320–322; JÓSA 1900, 216–221.

Kisléghi Nagy Gyula

1898

1904 vagy 1907 körül

4. kép Fényképek Kisléghi Nagy Gyuláról

hosszú és 2,3 cm széles domború csontlemezt — ami az új markolatcsontja lehetett — funkcióját Kislégheinek nem sikerült megállapítania.

Kisléghe ásatási megfigyeléseinek eredményei közé számítható — amelyre a szakma nem figyelt fel — a bukovapusztai II. halom 1. sírjának tájolása. Annak ellenére, hogy közlésben is megjelent, mindeddig nem találtunk a szakmában egyetlen hivatkozást sem erre a tényre. A bukovapusztai női sír esetében sikerült megfigyelnie, hogy a halottat nem Ny–K irányban helyezték a sírba, mint ahogyan a 10. századi honfoglaló magyarok tették, hanem ellentétes, K–Ny irányban. Ugyanakkor a bukovapusztai sír esetében a gömbsorcsüngős fülbevalók, áttört hajfonatkorongok, másodlagosan felhasznált övveret alapján kijelenthető, hogy az anyagi kultúra elemei alapján a halott a klasszikus lovas-fegyveres temetkezések női sírjainak mellékletanyagára jellemző tárgyakat, ékszereket viselt.

Kisléghe más megfigyelései is döntően járultak (volna) hozzá a honfoglalási kor temetkezési szokásainak megismeréséhez. Ilyen megfigyelés a koporsó használatának észrevétele a Bukovapuszta-IX. Hunca Mare halom fegyveres sírjában: „A sír jobbra balra erős, barnaszínű egyenes tehát érintetlen fakoporsó nyomokkal volt szegélyezve, míg a váz alatt a föld keményre-simára volt döngölve.” írja a Naplójának 344. oldalán.²³ Hogy mennyire fontos ez a megfigyelés, azt az is bizonyítja, hogy mindeddig a mai Romániához tartozó Bánságban egyetlen lehetséges koporsós temetkezés a fennebb említett temetkezés. Szerencsés eredményei közé tartozik, hogy sikerült a bukovapusztai V. halom 4. sírjában edényt regisztrálnia egy fegyveres sírban. A sírból még 5 darab, később tárgyalandó rombusz alakú, aranyozott bronz ingnyakveretet, illetve 5 darab nyílcsúcsot és egy vasdarabot ismerünk, amelyet tegezrésznek vélt Kisléghe. Az előzőekhez hasonlóan dokumentált egy másik temetkezési szokást is, talán először a bánsági honfoglalás kori leletanyagban: a bukovapusztai III. halom magányos fegyveres sírjában a koponya mögött egy állatcsontot, valószínűleg juh femurt regisztrált Kisléghe (4. kép).

Kisléghe honfoglalás kori ásatásai év és lelőhely alapján:

Év	Település neve
1898	Nagyösz-Kleine Hügel
1901	Pusztavizezsdiaa III/2. dűlő
1902	Bukovapuszta-II. halom
1903	Bukovapuszta-III. halom
1903	Bukovapuszta-IV. halom
1904	Bukovapuszta-V. halom
1904	Óbesenyő-I. halom
1904	Óbesenyő-V. halom
1905	Óbesenyő-VI. halom
1906	Bukovapuszta-VIII. halom
1907	Bukovapuszta-IX. halom
1909	Szerbcsanád-Görög keleti szerb hitközség földje
1910	Szerbcsanád-Pojána III. dűlő

1. táblázat Kisléghe Nagy Gyula által feltárt honfoglalás kori funerális lelőhelyek

Ha egy képzeletbeli tabellát készítenénk a Magyar Királyság területén tevékenykedő régészekről (természetesen ezek között inkább amatőröket számlálhatunk), nehéz helyzetbe kerülnénk Kisléghe besorolása kapcsán. Munkamódszere, pozitív irányban folyamatosan változott (még azon éven belül is különféle minőségű regisztrációt konstatálhatunk), éppen ezért nehezen lehet összehasonlítani az 1893-as Kisléghejét az 1907-es ásatásokat vezető ugyanazon személlyel. Ezt tükrözi a következő táblázat²⁴ is:

24 A Érdemes lenne összehasonlító táblázatokat készíteni a 19. század második felében és a 20. század elején tevékenykedő régészekről.

<i>Lelőhely</i>	<i>Teljesen feltárt temető</i>	<i>Temetőtérkép</i>	<i>Sírrajz</i>	<i>Sírleírás</i>	<i>Váz/vázak felszedése</i>	<i>Lócsontok felszedése, beletárolása</i>	<i>Év</i>
Nagyósz	?	van	–	van	–	–	1898
Pusztavizezsdia III/2. dűlő	–	van	–	van	igen	– (nem volt lócsont)	1901
Bukovapuszta-II. halom	?	van	van	van	–	– (nem volt lócsont)	1902
Bukovapuszta-III. halom	?	–	–	van	igen	igen	1903
Bukovapuszta-IV. halom	igen	van	–	van	igen	–	1903
Bukovapuszta-V. halom	?	–	–	van	–	–	1904
Óbesenyő-I. halom	?	–	van	van	igen	igen	1904
Óbesenyő-V. halom	?	–	–	van	igen	– (nem volt lócsont)	1904
Óbesenyő-VI. halom	?	–	van	van	igen	igen	1905
Bukovapuszta-VIII. halom	?	–	–	van	igen		1906
Bukovapuszta-IX. halom	?	van	–	van			1907
Szerbcsanád-Görög keleti szerb hitközség földje	?	van	van	van	–	– (nem volt lócsont)	1909
Szerbcsanád-Pojána III. dűlő ²⁵	–	–	–	–	–	igen	1910

2. táblázat Kisléghi Nagy Gyula honfoglalás korát érintő terepkutatásának rendszerezése

A rövid tanulmányunk végén megpróbáltuk a feltárt temetkezések időrendi vonalát meghúzni a leletanyag alapján. Három csoportba sorolhatóak:

1. 10. századon belül pontosan nem keltezhető: Nagykomlós-I. halom, Szerbcsanád-Hitközség földje, Szerbcsanád-Pojána III. dűlő.

2. A leletanyaga alapján a 10. század első két harmadára keltezhető: Nagyósz-Kleine Hügel, Óbesenyő-I., V., VI. és VIII. halom, Bukovapuszta-II. halom, - III. halom, V. halom.

3. A leletanyaga alapján a 10. század második felére keltezhető: Pusztavizezsdia-III. 2. dűlő, Bukovapuszta-IV. halom, Bukovapuszta-IX. Hunca Mare halom.

„Még sok munka végzendő itt, e kicsi körben is, egész múzeumot létesíthetnék csupán e szűk területről, szépet, tanulságosat. A kiszombori, nyerői, nagyószai, nagyszentmiklósi, mokrini stb. őshalmoknak még nem akadt kutatója, — azon kisebb méretű és egészen apró halmoknak, amiket csak a gyakorlott szem vesz észre. A messze kimagasló nagy tumulusok között is egyik-másik érintetlen lehet és fényes sikerrel jutalmazhatja az ásatást, de ezek inkább díszei síkságunknak, bennük és felettük a legtöbb esetben már csak az őskor lelke honol — borongva, némán.”²⁶

Nem mondhatunk el sokkal többet egy évszázad elteltével sem!

²⁵ Az Archaeológiai Napló II. kötetében (elvesztett).

²⁶ KISLÉGHI 2010, 149.

IRODALOM

- BÁLINT 2004 = Bálint Cs.: A nagyszentmiklósi kincs. VAH 16a. Budapest 2004.
- GEML 1914 = Geml J.: Temesvár újkora. Temesvár. In: BOROVSKY S. DR.: Magyarország vármegyei és városai. A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Budapest 1914, 111–142.
- JÁNOSSY 1983 = Jánossy D.: „Száz éve született Kormos Tivadar”. MÁFI Tudománytörténeti Évkönyve 9 (1983) 127–130.
- JÓSA 1900 = Jósa A.: Emlékek a honfoglalás korából. ArchÉrt 20 (1900) 214–224.
- KARÁCSONYI 1926 = Karácsonyi J.: Szentkláray Jenő emlékezete. Budapest 1926.
- KISLÉGHI NAGY 2010 = Kislégghi Nagy Gy.: Archaeológiai Napló. Szeged–Temesvár 2010.
- LANGÓ 2007 = Langó P.: Amit elrejt a föld...A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében. Budapest 2007.
- LAURINGER 1937 = Lauringer E.: Bella Lajos 1850–1937. Soproni Szemle 1/2 (1937) 81–86.
- LUKACS 2013 = Lukacs, J.: Hozzászólások a legújabb kori magyar történelemhez. H. n. 2013.
- NAGY 1890 = Nagy G.: A magyar középkori fegyverzetről. ArchÉrt 10 (1890) 289–301, 403–416.
- NAGY 1893 = Nagy G.: A régi kunok temetkezése. ArchÉrt 13 (1893) 313–323.
- PAP-HORVÁTH 1992 = Pap I.-Horváth Cs.: A biographical sketch of the life of Pónori Török (Thewrewk) Aurél. Anthropologia Hungarica 22 (1992) 68–69.
- SZEA 1996 = Mészáros R. (szerk.): Szegedi egyetemi almanach: 1921–1995. I. köt. Szeged 1996.

ON THE WORK OF AN ARCHAEOLOGIST. SOME IDEAS ON THE EXCAVATIONS CONCERNING THE
10TH-11TH CENTURIES BY GYULA KISLÉGHI NAGY

Gyula Kisléghi Nagy was born in 1861 (Valkóvár/Vukovar, today: Croatia), he finished his higher studies in Budapest (jurisprudence) and in Magyaróvár (agronomics). As a member of the Historical and Archaeological Society of Southern Hungary, Kisléghi enlarged to a great extent our archaeological knowledge of different eras. Naturally, archaeology wasn't Kisléghi's profession, he worked as a steward for Princess M. San Marco, so he had an opportunity to dedicate his spare-time to Archaeology (as well).

Gyula Kisléghi Nagy's activity closely interweaves in time with József Hampel's work, who was at that time the greatest figure of Hungarian Archaeology. On the basis of Archaeological Diary, the Banathian amateur archaeologist began to be engaged in Archaeology in the last decade of 19th century, approximately in 1892-1893. The connection between the professional and the amateur was so good that the great scientist initiated him into the technique of the archaeological excavation in 1895 and in 1898.

The first volume of Archaeological Diary in the inheritance of Timișoara/Temesvár/Temeschwar Museum ends in 1909, so 17 years of Kisléghi's activity is at our disposal. The first volume of the Diary – as we mentioned – includes very exact description of Kisléghi's excavations, with drawings in many cases. These excavations concentrate mainly on Northern Banath, where he was a steward, first of all on the neighbourhood of Dudeștii Vechi/Óbesenyő/Altbeschenowa/Stár Bișnov, Teremia Mare/Nagyteremia/ Marienfeld – Comloșu Mare/Nagykomlós/Groß-Komlosch.

Unfortunately only a small part of finds discovered by him was identified in the Temesvár Banathian Museum, the majority of it has remained unidentified till now.

He began the discovery of sites from the age of conquest in Tomnatic/Nagyósz/ Triebswetter. During the discoveries between 1893 and 1909 Kisléghi, after searching 14 sites dug up cemeteries surely dated to the age of conquest and some probably dated to the same age, a small graveyard or possibly a single grave. Kisléghi's notice concerning the position of quiver in grave is still considered to be a great achievement. After the found of the first grave from the age of conquest, our researchers did not recognize the role of the iron rods found near the skeletons for half a century. After Géza Nagy, who was the first in this field with the right analysis of the find in Piliny, and András Jóna, Kisléghi made a precise

description of the situation of quiver in grave.

The orientation of the first grave from mound II of Pusta Bucova/Bukovapuszta was also his achievement ignored at his time by the profession. Despite the fact that it was also published, we have not found any mention by other archaeologists. In case of the female grave in Pusta Bucova/ Bukovapuszta he observed that the corpse had not been disposed in W–E direction as the Hungarian conquerors did, but in E–W direction. At the same time on the basis of earrings with cast-beadrow pendant, the open-work pendants and the secondarily used belt mounts found in the grave in Pusta Bucova/ Bukovapuszta it can be stated that the person wore objects, jewellerys characterizing the furniture of female graves of classical horse-weapon burials.

Kisléghi's other notices also helped or would have helped us to get to know to a great extent the burial customs of the age of conquest. For instance, he observed the use of coffins in the weapon grave in Pusta Bucova/ Bukovapuszta IX, Hunca Mare mound. The fact that it is the only known burial with coffin in Banath (belonging now to Romania) proves the importance of his discovery.

He also managed to register a vessel in a weapon grave in Pusta Bucova/Bukovapuszta 4th grave mound V. From this grave we know as well five rhombus-shaped gilt bronze shift ornaments (we will deal with them later), five arrowheads and a piece of iron considered by Kisléghi as a part of a bow-case.

Kisléghi also noticed a burial custom, maybe first among the Banathian finds of the age of conquest: he found an animal bone, probably a sheep femur beyond the skull in the lonely weapon grave from mound III in Pusta Bucova/Bukovapuszta.

The importance of multidisciplinary research nowadays becoming more and more fashionable was emphasized by Kisléghi hundred years ago. We know from the Diary that he sent human and animal skeletons from several funerals to the Anthropological Institute found in 1881 or to the institute of anatomy of the Hungarian Royal Veterinarian College. The Neolithic skeleton of mound IX in Pusta Bukova/Bukovapuszta, the male skeleton of mound III, the skeletons of mound IV and the horse bones and skulls found in Antal Balthazar site of mound VIII and on mound of Dudeștii Vechi/Óbesenyő/Altbeschenowa/Stár Bișnov-mound I got to Budapest Anthropological Museum in this way.

Gyula Kisléghi Nagy considerably enriched the

literature of the age of conquest with his discoveries, notices and exact descriptions of finds and topography. His work can be compared to András Józsa's, unfortunately

the name of the Banathian '*amateur*' archaeologist is almost entirely forgotten.